

Jacek Gracz, Tadeusz Sankowski
AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W POZNANIU

KSZTAŁTOWANIE I POMIAR SPÓJNOŚCI GRUP SPORTOWYCH

ABSTRACT

Developing and measuring cohesion of sports groups

The need for interpersonal contacts manifests itself in various ways at different stages of man's development and is one of the needs which predominate in the process of socialization of an individual. That is why maintaining good interpersonal relations is one of the basic factors not only enabling achievement of the shared sports objective, but also individual and team-based social balance (sociostasis). Therefore, in the authors' opinion, the issue of developing and forming social bonds (integration) in a team of athletes who train and participate together in sports competitions is one of the essential problems of teaching, educating and organizational nature to be faced by every coach or instructor not only from the perspective of dimensions of a sports situation as a simulative social situation, but also in relation to the general social meaning of sport. This paper is an attempt to present selected problems pertaining to the notion of a sports group, its formal and informal structure as well as creating and investigating its cohesion.

Key words: sport competition, interpersonal relations, sport team

1. GRUPA SPORTOWA JAKO MAŁA GRUPA SPOŁECZNA

Grupa sportowa to szczególnie rodzaj małej grupy społecznej, w której odzwierciedlane są najistotniejsze cechy sportu jako sytuacji psychospołecznej [1]. Psychospołeczny sens sportu uwidacznia się tu w złożoności wymiarów sytuacji sportowej, do których m.in. należy współzawodnictwo między pojedynczymi sportowcami i między zespołami sportowymi. W grupie sportowej dochodzi do szczególnie częstych i bezpośrednich kontaktów międzyludzkich, przy czym w każdym zespole wysyłane i odbierane są bodźce od każdej z wchodzących w jej skład osób. W klasycznym ujęciu grupę sportową rozumie się jako „[...] dwie lub więcej osób, które ze sobą współdziałają, mają pewne wspólne symbole, na przykład nazwę zespołu, zajmują się działalnością o charakterze agonistycznym, opartą na określonych regułach wymagających wysiłku fizycznego” [2, s. 56]. Współdziałanie to opiera się na ważnych z punktu widzenia rozwoju człowieka potrzebach afiliacyjnych,

czyli dążeniu do obcowania z innymi i doznawania od nich wsparcia.

Potrzeba kontaktów międzyludzkich przejawia się w różny sposób w różnych okresach rozwoju człowieka i jest jedną z potrzeb dominujących w procesie uspołeczniania jednostki [3]. Dlatego prawidłowy układ stosunków międzyludzkich w grupie społecznej jest jednym z podstawowych czynników, umożliwiających osiągnięcie nie tylko wspólnego celu sportowego, ale też indywidualnej i zespołowej równowagi społecznej (socjostazy). Zagadnienie rozwoju i kształtowania więzi (integracji) społecznej w zespole sportowców, którzy wspólnie trenują i startują, jest więc, naszym zdaniem, jednym z istotniejszych problemów natury dydaktycznej, wychowawczej i organizacyjnej, przed którym staje każdy szkoleniowiec. Nie tylko z punktu widzenia wymiarów sytuacji sportowej jako bodźcowej sytuacji społecznej, ale także w związku z ogólnospołecznym sensem sportu.

Przywołując podstawowe założenia tkwiące u podłoża nauki o grupach społecznych, można stwierdzić m.in., że powstawa-

nie grup sportowych w każdej zbiorowości jest w zasadzie nieuniknione oraz że grupy te zawsze wywierają silny wpływ na swoich członków. Człowiek jako istota społeczna odczuwa bowiem silną potrzebę afiliacji, a przynależąc do grupy, podlega równocześnie regułom facylitacji społecznej, wynikającej głównie z istnienia wewnątrzgrupowych standardów, takich jak normy grupowe, cele grupowe czy strukturalne właściwości grupy [4–6].

Normy grupowe to zwyczajowy zestaw zasad współdziałania osób wchodzących w skład określonej grupy (związanych z realizacją postawionych celów). Są one pewnego rodzaju (nie zawsze zwerbalizowanym) punktem odniesienia, wskazującym, jak powinien zachować się członek danej społeczności (grupy). Dotyczą istotnych z punktu widzenia grupy zachowań i obowiązują wszystkich członków. Mogą powstawać na tle doświadczeń społecznych, niekiedy są narzucane bądź też mogą tworzyć się spontanicznie w procesie interakcji między członkami grupy. Jednym ze skutków oddziaływania norm grupowych jest zjawisko konformizmu, wyrażające się w uleganiu naciskom grupy.

Innym elementem modyfikującym wielkość i zakres wpływu wywieranego za pośrednictwem norm grupowych przez grupę na jej członków są cele grupy. **Cele grupy są to pewnego rodzaju punkty w przestrzeni (psychologicznej), w których grupa chciałaby się znaleźć.** Każda grupa formalna (rodzina, klasa szkolna, grupa studencka, zespół sportowy) została powołana do realizacji określonych celów. Ich osiągnięcie wynika m.in. z przestrzegania przyjętych norm grupowych. Możliwe jest również oddziaływanie odwrotne, tzn. dążenie do określonego celu może kształtować normę, a przy zmianie lub pojawieniu się nowych celów zmiany ulegają również normy. Im silniejszy związek normy z celem grupy, tym wyraźniejsze ich wzajemne oddziaływanie.

Dążenie do realizacji celów grupy wywiera wpływ na motywację jednostki. Istotne jest, by cel grupowy był dla jej członków jasny, gdyż oddziałuje to na wielkość pozytywnych emocji w grupie, rzutując na zaangażowanie w ich realizację.

Strukturalne właściwości grupy wynikają ze wzajemnych relacji zachodzących między jednostkami i wpływają na zajmowane przez te jednostki pozycje w obrębie grupy. Pozycje te powiązane wzajemnymi zależnościami tworzą mającą postać hierarchiczną strukturę grupy. Z każdą z pozycji związane są pewne oczekiwania społeczne wobec osób, które daną pozycję zajmują, a zbiór tych oczekiwań jest określany mianem ról społecznych. Podział grupy na mniejsze części, które w ramach struktury grupy określane są mianem pozycji, statusu, stanowiska czy po prostu podgrupy, wiążą się głównie z realizacją celów grupowych, natomiast poszczególne części są odpowiedzialne za określony zakres działalności grupowej, przyjmując często postać struktury nieformalnej teje grupy.

2. NIEFORMALNA STRUKTURA SPOŁECZNA I JEJ WPŁYW NA SPÓJNOŚĆ ZESPOŁU SPORTOWEGO

W każdej grupie formalnej utworzonej do realizacji określonych celów społecznych tworzy się swoista struktura nieformalna. Wynika ona z istnienia specyficznego układu stosunków międzyludzkich i związana jest z występowaniem sił przyciągania i odpychania zarówno pomiędzy jednostkami, jak i między jednostkami a grupami społecznymi, czy wreszcie między poszczególnymi grupami. Mówiąc o nieformalnej strukturze społecznej zespołu sportowego, mamy na myśli:

- układ małych ugrupowań, tworzących się spontanicznie w ramach zespołu pod wpływem uczuciowego przyciągania (sympatii) czy wyrzucania bądź też pod wpływem odrzucania (antypatii) czy niechęci – „więź osobista”,
- rangowy układ pozycji zajmowanych w zespole przez jego poszczególnych członków, wynikający z pozycji sportowej zawodników – „więź rzeczowa”.

W przypadku zespołu sportowego **więź rzeczowa** odnosi się do sportowego wysiłku treningowego i startowego. Z reguły zwią-

zana jest ona z realizacją wspólnych celów czy zadań sportowych. W tym przypadku partnerzy z zespołu postrzegani są w kontekście ich stosunku do zadań treningowych, poziomu sprawności czy umiejętności, przydatności do zespołu itp. **Więź osobista** wyraża się w dążeniu do utrzymywania kontaktów koleżeńskich bądź przyjaźni. Tutaj partnerzy z zespołu postrzegani są przez pryzmat ich uczuciowego przyciągania, psychicznej syntonii czy koleżeństwa i uczynności. Harmonia między wyszczególnionymi rodzajami więzi ma doniosłe znaczenie dla danego zespołu jako całości, a także dla samopoczucia jego członków. Spoistość grupy uwarunkowana jest atrakcyjnością jej członków, co wpływa na możliwość zaspokojenia ważnych dla nich potrzeb (oczekiwań). Grupa może być atrakcyjna ze względu na swoich członków, realizowany cel lub też na przejawianą aktywność.

Każda grupa formalna dzieli się na mniejsze, składające się z kilku osób grupki. Osoby należące do danej grupki chętniej uczestniczą w realizacji wspólnych zadań, razem spędzają czas wolny. Te przeważnie samorzutnie tworzące się podgrupy, wchodzące między sobą w różnego rodzaju interakcje, stanowią tzw. **nieformalną strukturę społeczną zespołu**. Od niej zależy, czy mamy do czynienia z grupą spójną (zintegrowaną), czy też wewnątrznie „rozbitą”, z wzajemnie rywalizującymi czy zwalczającymi się podgrupami, „paczkami”. Dobry zespół sportowy to taki, który dostarcza swoim członkom wiele możliwości samorealizacji. To natomiast oznacza, że dobry zespół to taki, którego organizacja sprzyja, zachęca, nagradza i wytwarza między zawodnikami jak najwięcej pozytywnych i jak najmniej negatywnych związków. Dobry zespół sportowy jest to zespół zdrowy psychologicznie, podczas gdy zły zespół można uznać za psychologicznie „chory”, w którym dochodzi do udaremnienia podstawowych potrzeb, gdzie nie dość życzliwości, opieki, szacunku, prawdy, a zbyt wiele wrogości, poniżenia, strachu, pogardy i dominacji [7].

Struktura nieformalna zespołu sportowego rzutuje na pozycję społeczną zajmo-

waną przez każdego z jej członków, a wynikającą ze stopnia uznania, jaki uzyskuje on u pozostałych zawodników. Ów stopień uznania określa się jako wynik wzajemnej percepcji i oceny członków zespołu ze względu na akceptowane wartości, realizowane zadania i satysfakcję osiąganą w toku wzajemnych kontaktów i interakcji. Ponadto spójność zespołu sportowego aktywizuje u jego członków ich zdolności. Podwyższa poziom efektywności działania grupy. W sytuacji zagrożenia taka grupa, dzięki swojej spójności, nie ulega dezorganizacji. Dlatego pragnąc osiągnąć oczekiwane efekty w pracy z zespołem sportowym, kierujący nim trener w swoim oddziaływaniu na zawodnika powinien możliwie szeroko uwzględnić siłę wpływu nieformalnej grupowej struktury społecznej na poziom integracji grupy.

Wysoki stopień spójności prowadzi do traktowania procesu szkolenia w kategoriach współpracy, a nie współzawodnicstwa. Zintegrowana grupa potrafi wykazać swoją skuteczność, zwłaszcza w sytuacjach związanych z realizacją zadań trudnych, kiedy to współdziałanie i współpraca są nieodzowne. Wewnątrznie spójny zespół może sprostać znacznie wyższym wymaganiom treningowym czy startowym niż grupa skłócona i rozbita wewnątrznie. Stopień integracji rzutuje na poziom motywacji i mobilizację psychiczną oraz fizyczną, a także na percepcję ryzyka, a co najważniejsze – na poczucie wsparcia przez innych zawodników [8]. Widać to szczególnie podczas udziału w zawodach. Członek zespołu zintegrowanego, mając przekonanie o rzeczywistości osiągnięcia celu i akceptując sposób prowadzenia rywalizacji, będzie podejmował odważne warianty walki. Podejmując ryzyko takiego wyboru, nie będzie obawiał się negatywnych skutków ewentualnego niepowodzenia. W chwili jego zaistnienia spotka się z wyrozumiałością ze strony innych, grupa spełni funkcję swoistego ochronnego bufora. W zespole zdeintegrowanym natomiast, w trakcie rywalizacji każdy z jego członków będzie działał zachowawczo, unikając rozwiązań odważnych, będzie przede wszystkim zabiegał o to, by nie ryzykować popełnienia błędu, co nie jest równoznaczne

z walką o zwycięstwo. Będzie też liczył się z pretensjami i krytyką w przypadku niepowodzenia, co wydatnie przeszkadza w uzyskiwaniu wysokiej efektywności działania.

Niezależnie od wpływu integracji zespołu na uzyskiwane wyniki sportowe zachodzi również proces odwrotny: korzystny wynik sportowy sprzyja integracji. Ponadto stopień spójności społecznej przyczynia się do eliminowania dysproporcji w poziomie wytrenowania jego poszczególnych członków [9], a także wpływa na wysoką samoocenę zawodników [10]. **Prawidłowy układ więzi społecznych w zespole sportowym nie tylko służy optymalizacji aktywności sportowej, lecz także zaspokaja potrzebę niezbędnych dla egzystencji każdej jednostki głębokich kontaktów z innymi ludźmi.**

Poziom spójności zespołu sportowego wpływa też na postrzeganie jego atrakcyjności [11]. Nadaje stosunkom międzyludzkim w zespole wysokie napięcie, konsoliduje sportowców we wspólnym wysiłku, daje poczucie przynależności do grupy oraz możliwości osiągnięcia istotnych dla ludzi sportu satysfakcji i prestiżu. Stwarza warunki do większego wysiłku i zaangażowania, powoduje, że realizowane obciążenia treningowe są odczuwane jako mniej intensywne, żmudne czy monotonne, wzmacnia poczucie własnej godności i samoakceptacji, czyli postrzegania siebie jako jednostki skutecznej w działaniu i wartościowej w kontaktach międzyludzkich także poza sportem, co zwrótnie służy nasileniu więzi między członkami zespołu sportowego. Wreszcie w zespołach zintegrowanych w sytuacji niepowodzenia sportowego przyczyny porażki tłumaczone są racjonalnie oraz dokonywana jest szczerza samoocena błędów, podczas gdy w zespołach mało zintegrowanych przyczyny porażek postrzegane bywają zazwyczaj przez pryzmat czynników przypadkowych, na które zawodnicy (zespół) nie mają wpływu [12].

Na poczucie integracji oddziałują pozytywnie również indywidualne możliwości członka zespołu, zwłaszcza jego odporność na stres, zmęczenie czy ból, a także zdolność do szybkiej i adekwatnej reakcji [por. 13]. Trzeba jednak pamiętać, że **układ wzajem-**

nych stosunków w zespole ciągle może ulegać przeobrażeniom. Dlatego o poziom spójności grupowej zespołu sportowego należy stale dbać. Grupa jest nie tyle stanem, ile procesem budowy i rozpadu, sympatii i antypatii, dlatego stosunki między członkami grupy wciąż mogą się zmieniać. Dotyczy to także ogólnej struktury grupy, w której pozycja jednostki może ulegać przesunięciom. Stosunki osobiste między członkami zespołu sportowego mogą się zatem stale zacieśniać lub rozluźniać, są rozbudowywane lub też zanikają. Grupę zespalają lub rozbijają międzysoboczne psychospołeczne interakcje uczuciowe. Wiedza na ten temat to podstawa do budowania właściwej spójności grupy sportowej.

3. KSZTAŁTOWANIE SPÓJNOŚCI GRUPY SPORTOWEJ

Subiektywizm i zabarwienie emocjonalne związane z postrzeganiem innych sprawia, że kształtowanie się stosunków interpersonalnych w zespole sportowym zawsze w znacznej mierze będzie miało przebieg spontaniczny, często niezależny od czyjejkolwiek intencji. Niemniej jednak znaczenie struktury społecznej zespołu dla jego funkcjonowania i osiągnięć sprawia, że jej kształtowanie nie powinno być pozostawione wyłącznie przypadkowemu biegowi zdarzeń. O tym, **jakie jest „oblicze” zespołu** i kierunek dokonujących się w nim przeobrażeń, w znacznej mierze **decyduje osoba kierująca zespołem** (nauczyciel, trener) [11]. Jej umiejętności w zakresie rozpoznawania, wyjaśniania i rozładowywania zaistniałych w zespole konfliktów, aranżowania i organizacji wspólnych działań (realizacji prac, uczestniczenia we wspólnych wycieczkach, imprezach kulturalnych lub sportowych) to jeden z warunków właściwej realizacji celów dydaktycznych i wychowawczych. Chodzi o takie działania, w których podkreślany jest wspólny wysiłek i przeżycia, akcentowane są momenty zespalające i wyziszane te dzielące zespół.

Dla kształtowania spójności w zespole istotna jest postawa nauczyciela lub trenera.

Im bardziej jednolity jest jego stosunek do poszczególnych członków, im bardziej sprawiedliwy podział zadań i obowiązków zastosowany wobec podopiecznych, wreszcie im bardziej obiektywnie (bezstronnie) oceniane są efekty ich pracy, tym szybciej i trwalej nawiązuje się pomiędzy członkami grupy prawidłowa więź społeczna, tym wyższy jest poziom spójności grupy.

Nie bez znaczenia wydaje się też sposób kierowania zespołem sportowym. Zarówno styl autokratyczny, jak i liberalny raczej nie są korzystne. Innymi słowy – i bezdyskusyjne narzucanie decyzji oraz działań czy skłonność do nadużywania kar (styl autokratyczny), i pewnego rodzaju bierność w stosunku do poczynań grupy (styl nieingerujący) z zasady nie sprzyjają osiągnięciu spójności społecznej grupy. Kierowanie zespołem w sposób demokratyczny, gdy trener nie tylko potrafi podjąć odważną decyzję, ale równocześnie uwzględnić inicjatywę grupy oraz liczy się ze społecznym odbiorem tej decyzji, gdy formułowanie celu grupowego wynika ze znajomości oraz uwzględniania możliwości, potrzeb i oczekiwań członków grupy, daje największe szanse zaistnienia i rozwoju spójności grupowej. Na ogół akceptujące podejście do kierowanego zespołu powinno polegać głównie na unikaniu negatywizmu, który może mieć związek z autorytarnym stylem pracy, a nawet poniżaniem zawodnika.

Jednakże żadnego z wyżej wymienionych stylów kierowania zespołem nie można określić jako „najlepszy” czy „idealny” z punktu widzenia kształtowania spójności grupy sportowej. **Najlepszy to taki styl, który najbardziej odpowiada osobowości nauczyciela lub trenera, cechom jego podwładnych, a także rodzajowi przewidywanego do wykonania zadania.** Wydaje się, że jedynie sam szkoleniowiec na podstawie posiadanego doświadczenia, oceny sytuacji oraz specyfiki grupy (jej wieku, płci, doświadczenia sportowego itp.), a także po uwzględnieniu zalet i wad różnych stylów kierowania jest w stanie określić i zastosować optymalny (najbardziej skuteczny w znaczeniu doraźnym i perspektywicznym) sposób pokierowania zespołem. Innymi słowy, nie w każdej sytuacji określony styl jest równie skuteczny.

Umiejętności kierowania zespołem można się nauczyć. Niemniej jednak pewne cechy osobowości kierującego mogą proces ten utrudniać. Apodyktyczność, wybuchowość lub zbytnia powolność, mściwość czy złośliwość – to tylko niektóre negatywne cechy utrudniające obcowanie z innymi i pełnienie funkcji nauczyciela czy trenera. Spójność zespołu sportowego staje się więc skutkiem i wypadkową oddziaływania całego szeregu czynników natury osobowej, organizacyjnej, szkoleniowej czy wychowawczej. Oczywiście, wszelkie nieprawidłowości czy uchybienia w zakresie każdej z nich mogą negatywnie rzutować na kształtowanie się spójności grupowej.

W odniesieniu do aktywności sportowej, trwałość grupy koleżeńskej – stanowiąca podstawę, a także efekt długotrwałego oddziaływania dydaktycznego i wychowawczego nauczyciela czy trenera na zawodników – zależy w znacznej mierze od tego, jak dalece potrafi on podporządkować członków zespołu wspólnemu celowi oraz wpoić im odpowiednią, społecznie użyteczną motywację. **Stopień identyfikacji osobistych interesów poszczególnych zawodników z interesami grupy jako całości zależy w znacznej mierze od tego, czy i jak dalece przynależność do określonej grupyaspokaja istotne potrzeby (oczekiwania) danego zawodnika,** godząc je równocześnie z celami, którym służy dana grupa jako całość. Jeżeli zespół sportowy wysoko ceni obowiązki treningowe, czyli przywiązuje do nich walor pozytywny, tworząc pewnego rodzaju normę grupową, to silna więź osobista spełni funkcję dodatkowego, bardzo silnego bodźca do wyczerpanej pracy treningowej. Mogą wystąpić zatem pewne naciski zmuszające do przestrzegania tych norm również od strony struktury nieformalnej grupy. Jeżeli natomiast jest odwrotnie, to znaczy gdy grupa sportowa przywiązuje do treningu znaczenie negatywne bądź też ma miejsce nieznanomość lub brak akceptacji dla tych norm, wtedy poszczególni sportowcy wręcz czują się wobec grupy zobligowani do bagatelizowania wymagań treningowych stawianych przez szkoleniowca.

Strategie służące rozwijaniu spójności grupy sportowej nazywamy budowaniem

zespołu. Carron i wsp. [14] zaproponowali następujące zasady tego budowania:

- każdy sportowiec powinien znać obowiązki innych członków grupy,
- jeśli jesteś trenerem lub nauczycielem, poznaj jak najlepiej wszystkich swoich podopiecznych i wykorzystaj tę wiedzę do rozwijania współpracy,
- rozwijaj poczucie dumy w podzespółach stanowiących większy zespół, na przykład w linii obrony w drużynie piłkarskiej,
- zachęcaj podopiecznych do wspólnego podejmowania decyzji, aby poczuli, że drużyna jest również ich sprawą,
- wyznaczaj cele zespołowe i wyróżnij ich osiągnięcie,
- objaśnij każdemu członkowi drużyny jego obowiązki i przekonaj go o jego indywidualnym znaczeniu,
- pozwalaj członkom zespołu na spory,
- zapobiegaj tworzeniu się klik wewnątrz zespołu, dając każdemu możliwość działania i uniknięcia roli kozła ofiarnego,
- stosuj ćwiczenia pokazujące wszystkim uczestnikom, jak bardzo są zależni od siebie nawzajem,
- naświetlaj pozytywne aspekty gry, nawet jeśli drużyna jest na przegranej pozycji.

Spójności grup sportowych może służyć też **trening asertywności** (odwagi społecznej) [15–17]. Umożliwia on wyjście z sytuacji problemowej z wynikiem „wygrana–wygrana” przez obie strony. Stosowanie treningu asertywności w pracy z zespołem może przynieść wiele korzyści, albowiem podczas takiego treningu zawodnicy uczą się oceniania siebie, partnera i poszukiwania dróg prowadzących do rozwiązania zaistniałego konfliktu oraz uzyskania kompromisu, który pozwoli na rozładowanie napiętej sytuacji.

Konkludując, można przyjąć, że rozwój i kształtowanie spójności w zespole sportowym to jeden z podstawowych problemów natury dydaktycznej, wychowawczej oraz organizacyjnej. Prawidłowe rozwiązanie tego problemu umożliwia właściwy przebieg pracy szkoleniowej w aktywności

sportowej, polegający m.in. na świadomym, wspomagającym wykorzystywaniu zespołu w proponowanych rozwiązaniach treningowych czy startowych, a tym samym stanowi podstawę psychicznego i społecznego przygotowania zawodników do udziału w zawodach.

W wielu badaniach stwierdzono, że na wyniki zespołów sportowych istotny wpływ wywiera ich spójność psychospołeczna [18–25 i in.]. Oczywiście wydaje się więc, że znajomość i umiejętność kształtowania **prawidłowych stosunków społecznych między sportowcami będzie nieodzownym warunkiem wysokiej efektywności pracy z zespołami sportowymi**, zarówno w procesie treningowym, jak i podczas rywalizacji sportowej. Wszelkiego rodzaju rytualne gesty, poklepywanie czy uderzenia w dłonie, a nawet realizacja tańca grupowego mogą stanowić istotny element wzajemnego zespołowego wspomaganie się zawodników, obniżającego poziom lęku i podnoszącego spójność zespołu [26]. Poznanie oraz kształtowanie mechanizmów, a nawet dynamiki rozwoju osobistej i rzeczowej więzi, powstającej w sytuacjach związanych z uprawianiem sportu, umożliwi rzeczywiste, efektywne kierowanie zespołem oraz jego przygotowanie do wysiłku treningowego i startowego.

Biorąc zatem pod uwagę to, że wpływ grupy na jednostkę (szczególnie w młodym wieku), zarówno od strony sportowej, jak i rozwojowej czy społecznej, jest trudny do przecenienia, szkoleniowcowi powinno w sposób szczególnie zależeć na umacnianiu spójności (integracji) zespołu, tak aby **formalna i nieformalna struktura społeczna grupy sportowej pokrywały się ze sobą** [27, 28]. Za najkorzystniejszą można uznać sytuację, w której przywódcą formalnym i nieformalnym jest sam szkoleniowiec. Każda rozbieżność pod tym względem prowadzi może nie tylko do obniżenia poziomu efektywności działania sportowego, ale także do zmniejszenia związanej z nim satysfakcji. Dlatego warto co pewien czas dokonywać pomiaru poziomu spójności integracji grupy sportowej, stosując odpowiednie techniki socjometryczne. Jedną z nich jest test socjometryczny.

4. ZASTOSOWANIE TESTU SOCJOMETRYCZNEGO W POMIARZE NIEFORMALNEJ STRUKTURY SPOŁECZNEJ GRUPY SPORTOWEJ

W badaniu socjometrycznym zespołów sportowych określane są procesy kształtowania się wzajemnych stosunków między tworzącymi je sportowcami. Przy czym nie chodzi o stosunki oficjalne, lecz o spontaniczne, żywiołowe oddziaływanie jednostek na siebie. Innymi słowy, **przedmiotem badań socjometrycznych w sporcie jest nieformalna struktura społeczna grupy sportowej**, tj. układ pozycji zajmowanych w zespole sportowym przez poszczególnych jej członków oraz układ małych ugrupowań w obrębie danej grupy. Badanie socjometryczne w rękach umiającego się nim posługiwać nauczyciela czy trenera może być doskonałym środkiem ułatwiającym sterowanie procesem wychowawczym, a zarazem podnoszącym efektywność zespołowego działania sportowego. Dzięki socjometrii szkolenowiec może w sposób stosunkowo prosty odkryć wiele ważnych zmiennych, które mają znaczenie dla kształtowania spójności zespołu sportowego. Poznaje panujące w nim **napięcia i trudności** współżycia, jak też dokonujące się – niekiedy poza jego wiedzą – procesy **integracyjne** oraz rolę, jaką odgrywają w nich osoby dotychczas przez niego niezauważone, a – jak się okazuje – ważne dla zespołu.

W szczególności techniki socjometryczne pozwalają:

- wykrywać jednostki, które cieszą się w grupie dużym **uznaniem i popularnością**, oraz te, które w grupie odgrywają określone role, np. przywódców,
- wykrywać **jednostki**, które są **odrzucone** przez innych członków grupy, oraz takie, które żyją na marginesie grupy lub w całkowitej izolacji,
- ustalać, jakie mniejsze **ugrupowania i podgrupy** występują w grupie i jaki jest ich stan osobowy,
- stwierdzać, jakie **zmiany zachodzą** w strukturze grupy w ciągu pewnego okresu, a więc jakie zmiany zachodzą w statusach społecznych poszczegól-

nych jednostek oraz w stosunkach międzyosobniczych w zespole [por. 29].

Głównym narzędziem badania socjometrycznego jest **test socjometryczny**. Pomiar za jego pomocą polega na tym, że osobom badanym poleca się **wybrać** spośród członków zespołu **tych, z którymi chciałby mieć do czynienia**, a więc tych, z którymi chciałby razem pracować, bawić się, mieszkać w jednym pokoju lub namiocie w czasie wycieczki, siedzieć przy jednym stoliku lub w jednej ławce podczas zajęć, wykonywać określoną pracę społeczną itp. Wskazana w teście czynność, do której wykonywania wybiera się partnera, nazywa się **kryterium wyboru socjometrycznego**.

Kryteria tego wyboru mogą być różne. Nie sposób podać wyczerpujący zestaw warunków, jakimi powinny one odpowiadać, aby być dobrym źródłem diagnozy socjometrycznej. Można jedynie wskazać, że powinny one:

- brać pod uwagę cel badań,
- uwzględniać charakter zespołu, wiek badanych, ich poziom umysłowy,
- dotyczyć podstawowych i względnie trwałych stosunków,
- odnosić się do charakterystycznych i istotnych działań podejmowanych przez grupę lub do sytuacji, w której uczestniczą wszyscy członkowie danej grupy,
- dotyczyć czynności lub sytuacji dobrze znanych członkom grupy,
- odnosić się do czynności i sytuacji konkretnej, zwłaszcza jeżeli chodzi o dzieci młodsze; w testowaniu socjometrycznym chodzi bowiem o uchwycenie rzeczywistego układu stosunków międzyosobniczych zachodzących w konkretnych grupach społecznych,
- dotyczyć spraw mających istotne znaczenie dla badanych.

Poniżej przedstawiono kilka przykładów wyboru kryteriów socjometrycznych dotyczących badań klas szkolnych oraz zespołów sportowych:

- Podaj nazwiska koleżanek i kolegów z twojej klasy, z którymi chciałbyś pracować (bawić się, siedzieć w jednej ławce).
- Kogo chciałbyś zaprosić do siebie do

domu, urządzając przyjęcie z okazji imienin?

- Wybierz sobie partnera, z którym mógłbyś rozwiązać określony problem.
- Jacy są najlepsi (najgorsi) uczniowie w twojej klasie?
- Kogo wybrałbyś, aby reprezentował ciebie w ...?
- Z kim chciałbyś grać w podstawowym składzie w czasie najbliższego meczu?
- Podaj nazwiska zawodników, z którymi chciałbyś razem reprezentować barwy klubu w ważnych rozgrywkach.
- Wymień zawodników, z którymi najchętniej (najmniej chętnie) ćwiczyłbyś na treningach.
- Którzy z kolegów są, twoim zdaniem, najbardziej (najmniej) zaangażowani w proces treningowy?
- Które osoby cieszą się największym prestiżem w zespole?

Do prawidłowego sformułowania kryterium potrzebna jest dobra **znajomość warunków**, w jakich znajduje się badana grupa. Kryteria zawsze należy formułować samodzielnie, stosownie do konkretnych okoliczności, w jakich prowadzi się badania. Podane tu przykłady mogą służyć jedynie jako wzór.

Badania rozpoczyna się od **poinformowania o ich celu** oraz sposobie udzielania odpowiedzi. Należy przy tym zaznaczyć, że:

- można wybierać jedynie osoby spośród członków danej grupy – zespołu sportowego,
- wybierając partnerów, można uwzględnić osoby nieobecne,
- wybory są tajemnicą i nie należy nikomu mówić, kogo się wybrało lub odrzuciło.

W badaniach socjometrycznych **ważną rolę odgrywa instrukcja**. Chodzi o to, by stworzyć **sytuację** możliwie najbardziej **naturalną**.

Badanie to, np. w odniesieniu do oceny chęci współpracy z innymi, można zmodyfikować przez polecenie wpisania większej lub dowolnej liczby osób: po jednej stronie kartki na pierwszym miejscu tej osoby, z którą najbardziej chciałoby się współpra-

cować, na drugim miejscu następnej itd. Po drugiej stronie kartki osób, z którymi najmniej chętnie chciałoby się współpracować, jeżeli takie są. Obok każdego nazwiska można wpisać, dlaczego chciałoby się dokonać takiego, a nie innego wyboru. Motywacja wyborów może dostarczyć interesujących danych o społecznym nastawieniu i sposobie patrzenia badanych na otoczenie. Wszystkie wypowiedzi muszą być zawsze zachowane w tajemnicy i dostępne wyłącznie trenerowi. Można też zamiast nazwisk wpisywać symbole literowe lub liczbowe badanych.

W praktyce istnieją określone **różnice w testowaniu dotyczące sposobu dokonywania wyborów**. Można np. żądać, by badani dokonali jedynie wyborów pozytywnych lub wymagać zarówno wyborów pozytywnych, jak i negatywnych. Nie należy jedynie żądać podawania nazwisk osób odrzuconych. Liczba osób wybieranych może, ale nie musi, być ograniczona. Ze względów pedagogicznych nie należy ustalać liczby osób odrzuconych. Można żądać wyłącznie dokonywania wyborów i odrzuceń albo też podania osób, przez które piszący, ich zdaniem, zostali wybrani lub odrzuceni. To dodatkowe badanie nie może być stosowane samodzielnie.

Inną kwestią związaną z testowaniem jest **liczba kryteriów** wyboru. Na ogół, przy doraźnym badaniu praktycznym, stosuje się **jedno kryterium**. W przypadku chęci pełniejszego poznania nieformalnej struktury grupy wprowadza się **kilka kryteriów**. Jednak szczególnie w badaniu dzieci i młodzieży nie należy wprowadzać zbyt wielu sytuacji socjometrycznych (dużej liczby kryteriów). Jeżeli więc z jakichś względów chodziłoby o uzyskanie bogatego materiału, należałoby raczej przeprowadzić badanie kilkakrotnie, w niewielkich odstępach czasu.

W pracy zarówno nauczyciela, jak i trenera często uzasadnione jest testowanie **sukcesywne**. Wynika ono z tezy o dynamicznym charakterze życia społecznego. Przez testowanie sukcesywne rozumie się przeprowadzanie badań dwukrotnych lub wielokrotnych, z zachowaniem między nimi dłuższych, wielotygodniowych lub wielomiesięcznych odstępów czasowych. Chodzi

o ewentualne **stwierdzenie zmian**, jakie mogą dokonywać się w nieformalnej strukturze społecznej grupy.

5. ANALIZA WYNIKÓW TESTU SOCJOMETRYCZNEGO GRUPY SPORTOWEJ

Wyniki badań socjometrycznych mogą być poddane trojakiemu rodzajowi analizie:

- analizie tabeli socjometrycznej (tab. 1),
- analizie socjogramów,
- analizie wskaźników socjometrycznych (analiza ilościowa) [30].

Przykład analizy tabeli socjometrycznej

Sporządzenie tabeli, do której nanosi się uzyskane wyniki, jest proste. Liczy ona tyle kolumn i wierszy, ile osób poddano bada-

niom. Wpisuje się nazwiska (inicjały lub kolejne numery) zawodników w porządku alfabetycznym dwukrotnie: z lewej jako zawodnicy wybierający, a u góry jako zawodnicy wybrani. Nanosi się na tabelę wyniki testowania. W rubrykach uzyskanych z przecięcia się linii wpisuje się cyfry oznaczające kolejność, w jakiej osoba wybierająca, której nazwisko znajduje się w rzędzie poziomym, wybrała osobę, której nazwisko figuruje w kolumnie pionowej. Wpisuje się zatem cyfry: 1, 2, 3 itd. Cyfra 1 oznacza wybór w pierwszej kolejności, cyfra 2 – wybór w kolejności drugiej itd. Innym kolorem wpisuje się cyfry oznaczające, kogo i w jakiej kolejności osoba wybierająca odrzuciła. Zamiast innego koloru mogą to być cyfry rzymskie albo inny dowolny znak (np. „X”), przy którym pomija się kolejność odrzucenia. Oblicza się sumy brzegowe: z prawej strony są to wybory oddane (pozytywne i negatywne), u dołu tabeli – wybory otrzy-

Tab. 1. Tabela socjometryczna

		Zawodnicy wybrani									Wybory oddane		
		A.B.	D.C.	E.Cz.	A.G.	M.G.	G.J.	H.K.	B.L.	E.St.	K.S.	pozytywne	negatywne
Zawodnicy wybierający	A.B.			2			3	1				3	
	D.C.	I				2		1		II	3	3	2
	E.Cz.		3			1					2	3	
	A.G.			1				3		2		3	
	M.G.	I		1				2			3	3	1
	G.J.		2			3		1				3	
	H.K.		2	3		1						3	
	B.L.		3	1							2	3	
	E.St.			3	2			1				3	
	K.S.		2			1		3				3	
Wybory otrzymane	pozytywne												
	1	–	–	3	–	3	–	4	–	–	–		
	2	–	3	1	1	1	–	1	–	1	2		
	3	–	2	2	–	1	1	2	–	–	2		
	łącznie	–	5	6	1	5	1	7	–	1	4		
	negatywne	2	–	–	–	–	–	–	–	1	–		

Legenda:

A.B. – inicjały badanych zawodników

1, 2, 3 – wybory pozytywne w odpowiedniej kolejności

I, II – wybór negatywny

Kryterium wyboru: gra w jednym zespole sportowym [wg 31].

mane przez każdą osobę (pozytywne i negatywne).

Uzyskane w ten sposób liczby wskazują na to:

- ile osób badany zawodnik **wybrał i odrzucił** – mówi to o jego pozytywnej lub negatywnej ekspansji uczuciowej (jeżeli liczba osób, którą mógł wybrać, nie była przez instrukcję ograniczona),
- ile razy i w jakiej kolejności **został wybrany** – świadczy to o stopniu uznania, jakim badany zawodnik cieszy się w grupie,
- ile razy został **odrzucony**.

Poza liczbą oddanych i otrzymanych wyborów lub odrzuceń, z tabeli socjometrycznej można uzyskać następujące informacje: kto kogo wybrał i przez kogo został wybrany, ilu wyborów dokonała grupa jako całość oraz jaki rodzaj wyborów przeważa – pozytywne czy negatywne, kto jest izolowany lub odrzucany.

Niedostatkami tabeli socjometrycznej jest jej **mała komunikatywność**. Niełatwo bowiem zorientować się na jej podstawie, jak przebiegają wzajemne wybory, jakie istnieją w danej grupie sportowej powiązania i układy. Tego rodzaju mankamenty eliminują socjogramy.

Przykład analizy socjogramu

Wyniki testowania socjometrycznego można także ukazać graficznie w postaci **socjogramu**. Przedstawia się tam zawodników jako figury geometryczne – kółka, kwadraty, trójkąty, a zachodzące między nimi stosunki jako wektory – linie opatrzone strzałkami, kierowanymi od osób wybierających do osób wybieranych. U podstawy wektora podaje się kolejność wyborów. Wypadki odrzuceń oznacza się liniami kreskowanymi lub kolorowymi albo też rysuje się dla nich odrębny socjogram. Wzajemne wybory pozytywne, jak też negatywne, oznacza się linią pogrubioną.

Zadaniem socjogramu jest ułatwić wgląd w strukturę badanych grup sportowych, pokazać pozycję społeczną poszczególnych zawodników oraz stopień integracji (spójności) grupy. W socjogramie występują różne

rodzaje powiązań między członkami grupy i różne konfiguracje. Liczne są wybory jednokierunkowe, nieodwzajemnione. Obok nich powstają wybory wzajemne – pary, trójkąty, kwadraty, pięcioboki. Gdy tworzące je jednostki zamykają się w tych kilkuosobowych kręgach, nie nawiązując kontaktu z innymi członkami zespołu, mówi się o „paczkach”. Bywa, że wzajemne wybory układają się w łańcuchy.

W praktyce stosuje się trzy typy socjogramów:

- nieuporządkowany,
- kołowy (tarczowy),
- hierarchiczny.

Socjogram **nieuporządkowany** sporządza się tylko dla małych grup (najwyżej kilkunastoosobowych). Mankamentem przy wykreślanu socjogramu, szczególnie nieuporządkowanego, jest to, że trzeba wykonywać go metodą prób i błędów. Nie istnieje bowiem żaden schemat, według którego należałoby wykreślać socjogramy. Zadanie to ułatwia jednak przestrzeganie następujących zasad:

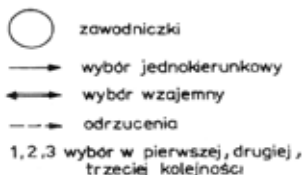
- Rozpoczynać należy od zawodników najczęściej wybieranych. Oznaczające je figury umieszcza się w środku kartki, są one bowiem w centrum grupy sportowej.
- Symbole osób niewybranych lub rzadko wybieranych należy rysować na brzegach kartki, ponieważ są one na marginesie grupy lub poza nią.
- Zawodników wybierających się nawzajem umieszczać jak najbliżej siebie.
- Odrzucenia należy przedstawiać na innej kartce. Jeżeli rysuje się je na tej samej kartce, należy zadbać, by ich linie łączące różniły się wyraźnie od linii wyborów pozytywnych.

W każdym socjogramie widoczny jest odrębny, często niepowtarzalny układ dokonywanych wyborów, tak jak specyficzna jest struktura społeczna grupy, wskazująca na odrębne problemy jej życia społecznego. Rycina 1 to przykład socjogramu nieuporządkowanego dla grupy przedstawionej wcześniej w tabeli socjometrycznej. Dotyczy wyboru partnerek do gry w zespole sportowym.

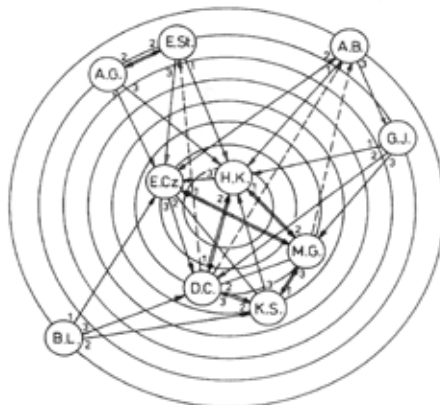
W testowaniu najwięcej głosów otrzy-

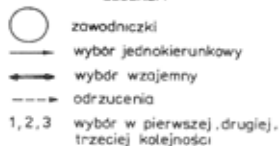
LEGENDA

Ryc. 1. Socjogram nieuporządkowany

LEGENDA

Ryc. 2. Socjogram kołowy

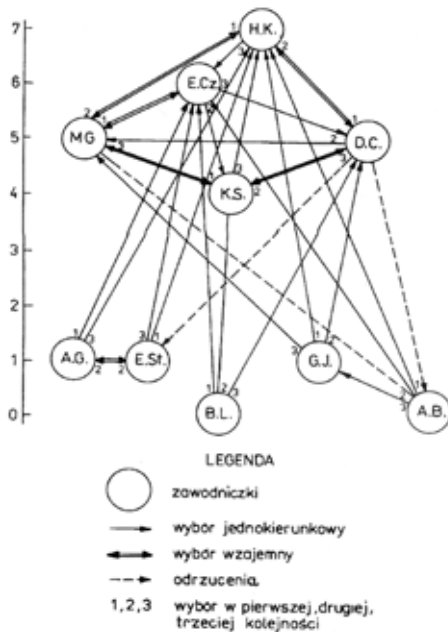
mała H.K. (7). Tuż za nią uplasowały się E.Cz. (6), D.C. (5), M.G. (5), K.S. (4). Ta piątka utworzyła zwartą grupę powiązaną wzajemnymi wyborami. Pozostałe osoby należy w tej sytuacji uznać za marginesowe (E.St., A.G., G.J.) bądź za izolowane (A.B. i B.L.). Osoby A.G. i E.St. tworzą parę (ryc. 1).

Wyższość socjogramu nad tabelą socjometryczną wydaje się niepodważalna. Można z niego odczytać nie tylko pozycję społeczną poszczególnych osób, ale także układ stosunków interpersonalnych. Łatwo dostrzec, którzy zawodnicy wzajemnie się przyciągają, którzy tworzą pary, łańcuchy itp. Główną wadą socjogramu nieuporządkowanego jest jednak to, że czasami trudno go wykreślić.

Mniej trudności sprawia rysowanie socjogramu kołowego (tarczowego) (ryc. 2). Socjogram kołowy ma tę wyższość nad nieuporządkowanym, iż informuje od razu o wartości pozycji, jaką zajmuje dany zawodnik w stosunku do pozostałych. Stosuje się go w sytuacjach, gdy grupy są licznie duże lub gdy grupa zawiera w sobie naturalnie wyłaniające się podgrupy np. chłopcy – dziewczynki.

Etapy sporządzania socjogramu kołowego są następujące:

- Rysuje się kilka okręgów koncentrycznych, ich liczba odpowiada maksymalnej liczbie wyborów plus jeden, np. przy maksymalnej liczbie wyborów pozytywnych wynoszącej 7 kreśli się 8 okręgów; okrąg pierwszy – najmniejszy – oznacza 7 wyborów, drugi – 6 itd. Okręgom należy przypisać pewne wartości w kolejności malejącej, počawszy od środka.
- Jeżeli grupa rozpada się na podgrupy, każdą z podgrup umieszcza się w innej części koła.
- Nanoszenie inicjałów osób rozpoczyna się od zaznaczenia miejsc osób wybieranych najczęściej. Na przykładowym socjogramie (ryc. 2) pierwsza jest H.K. – określana mianem „gwiazdy socjometrycznej”.
- Osoby wybierające się nawzajem należy umieszczać jak najbliżej siebie.
- Miejsca pozostałych osób zaznacza się tak, by linie od nich „wychodzące” i do nich „przychodzące” w jak najmniejszym stopniu się przecinały.

Ryc. 3. Socjogram hierarchiczny

Socjogram hierarchiczny jest to najbardziej czytelny sposób przedstawienia graficznego wyników uzyskanych w badaniu socjometrycznym (ryc. 3).

Stosuje się go w następujących sytuacjach:

- gdy badane są duże grupy,
- gdy badania przeprowadza się na podstawie tylko jednego kryterium,
- gdy porównuje się dane z badań przeprowadzonych z wykorzystaniem kilku kryteriów wyboru, sporządza się tyle socjogramów hierarchicznych, ile było pytań socjometrycznych.

Zasady jego konstrukcji są zasadniczo podobne jak w przypadku socjogramu kółkowego:

- Z lewej strony kartki należy narysować pionową skalę o tylu jednostkach, ile wynosi maksymalna liczba dokonanych wyborów.
- Następnie zaznacza się symbolem zawodnika, który uzyskał największą liczbę wyborów („gwiazdę socjometryczną”). W omawianym przykładzie jest to H.K. (ryc. 3).
- Później zaznacza się osoby, które wybrały „gwiazdę”, rozpoczynając od tej spośród nich, która uzyskała naj-

lepszą pozycję, a kończąc na osobie z pozycją najniższą (na odpowiednim poziomie stosownym do liczby wyborów). Łączy się je odpowiednio wektorami.

- Podobną orientację przeprowadza się dla pozostałych osób, które nie są połączone z gwiazdą. Pamiętać należy również o tym, by jak najmniej linii się krzyżowało.

Po sporządzeniu socjogramu – niezależnie od jego rodzaju – należy sprawdzić poprawność naniesionych połączeń między osobami badanymi, analizując tzw. **wskaźniki socjometryczne**. Analiza wskaźników socjometrycznych pozwala na dokonywanie porównań poszczególnych członków grupy sportowej, grup między sobą, czy też tej samej grupy badanej kilkakrotnie. Wyodrębnia się dwa zasadnicze rodzaje wskaźników: wskaźniki indywidualne – charakteryzujące jednostkę na tle grupy, wskaźniki grupowe – informujące o cechach grupy jako całości.

Do najważniejszych socjometrycznych wskaźników indywidualnych zalicza się: **wskaźnik uznania społecznego**, **wskaźnik odrzucenia**, **wskaźnik pozytywnej ekspansji uczuciowej**, **wskaźnik negatywnej ekspansji uczuciowej**. Dwa ostatnie wskaźniki możliwe są do obliczenia przy nieograniczonej liczbie wyborów. Wskaźnik uznania społecznego oblicza się, dzieląc liczbę otrzymanych wyborów przez liczbę członków w grupie, pomniejszoną o jeden (dana osoba nie wybiera siebie). W skróconej formie przyjmuje to następującą postać:

$$\begin{aligned} \text{Wskaźnik uznania społecznego} &= \\ &= \frac{\text{liczba otrzymanych wyborów}}{N - 1} \end{aligned}$$

Jego wartość może wahać się od 0 (jeżeli nikt nie wybrał danej osoby – co oznacza najniższą pozycję w grupie przy danym kryterium) do 1 (gdy wybrali wszyscy – co oznacza pozycję najwyższą).

Analogicznie oblicza się pozostałe wskaźniki:

$$\text{Wskaźnik odrzuceń} = \frac{\text{liczba odrzuceń}}{N - 1},$$

$$\text{Wskaźnik pozytywnej ekspansji uczuciowej} = \frac{\text{liczba dokonanych wyborów pozytywnych}}{N - 1},$$

$$\text{Wskaźnik negatywnej ekspansji uczuciowej} = \frac{\text{liczba dokonanych odrzuceń}}{N - 1}.$$

W przypadku wskaźników grupowych najważniejsze są dwa: wskaźnik integracji grupowej, wskaźnik ekspansji uczuciowej grupy – pozytywnej i negatywnej.

Z powodu wielu mankamentów związanych z różnymi propozycjami pierwszego z wymienionych wskaźników uważa się, iż **stopień integracji grupy sportowej można określić na podstawie kilku parametrów, takich jak: łańcuch wzajemnych wyborów, możliwie mała liczba osób izolowanych oraz mała liczba odrzuceń.**

Wskaźnik ekspansji pozytywnej natomiast uzyskuje się, dzieląc ogólną liczbę pozytywnych wyborów dokonanych przez grupę przez liczbę jej członków. Jego obliczanie ma jednak sens jedynie przy nieograniczonej liczbie dowolnych wyborów. Analogicznie przedstawia się sytuacja przy obliczaniu wskaźnika negatywnej ekspansji uczuciowej w grupie sportowej.

6. ODCZYTANIE POZYCJI SPOŁECZNEJ W GRUPIE SPORTOWEJ Z POMIARU SOCJOMETRYCZNEGO

Zarówno tabela socjometryczna, jak i socjogram pozwalają na odczytanie **pozycji społecznej** zajmowanej w grupie sportowej przez poszczególnych zawodników. Łatwo zauwa-

żyć osoby cieszące się uznaniem, przeciętne, marginesowe czy wreszcie izolowane. Powstają jednak pytania: Ile trzeba uzyskać wyborów, aby można być uznanym za tzw. gwiazdę socjometryczną? Gdzie leżą podziały pomiędzy różnymi poziomami uznania społecznego?

W celu znalezienia na nie odpowiedzi dla grup o liczebności 10–50 osób można posłużyć się tabelą opracowaną przez Bronfenbrennera, zawierającą wartości krytyczne statusów socjometrycznych [za: 29]. Autor ten na podstawie rozważań teoretycznych i badań empirycznych ustalił, jaka liczba uzyskanych wyborów (przy uwzględnieniu liczby zastosowanych kryteriów wyboru oraz liczby dozwolonych w każdej sytuacji socjometrycznej wyborów) kwalifikuje daną osobę do grupy osób ze statusem socjometrycznym niskim, niższym od przeciętnego, przeciętnym, wyższym od przeciętnego, wysokim (tab. 2).

Na podstawie przeprowadzonych badań Pilkiewicz [29] zaproponował następujące kwalifikowanie osób do grup o określonym statusie:

- **status niski** uzyskują osoby, u których liczba wyborów otrzymanych nie przekracza dolnej wartości krytycznej z tabeli Bronfenbrennera, przy określonej liczbie wyborów dozwolonych i określonej liczbie kryteriów socjometrycznych,
- **status niższy od przeciętnego** uzyskują osoby, u których liczba otrzymanych wyborów jest większa od dolnej wartości krytycznej, lecz mniejsza od liczby wyborów wyznaczających status średni przyjęty w tej skali,
- **status przeciętny** (średni) wyznaczono

Tab. 2. Krytyczne wartości statusów socjometrycznych [za: 29]

Liczba dozwolonych wyborów w każdym kryterium	Jedno kryterium			Dwa kryteria			Trzy kryteria		
	średnia	niski status	wysoki status	średnia	niski status	wysoki status	średnia	niski status	wysoki status
1	1	–	4	2	–	6	3	0	8
2	2	–	6	4	0	9	6	1	12
3	3	0	7	6	1	11	9	3	15
4	4	0	8	8	2	13	12	5	18
5	5	1	9	10	4	16	15	9	22

ny jest przez średnią wyborów przewidzianą dla określonej liczby kryteriów socjometrycznych i dozwolonych wyborów plus/minus jeden sąsiadujący poziom socjometryczny,

- status wyższy od przeciętnego uzyskują osoby, u których liczba otrzymanych wyborów jest większa od liczby wyborów wyznaczających status średni, przyjęty w tej skali, lecz mniejsza od górnej wartości krytycznej wziętej z tabeli,
- status wysoki uzyskują osoby, u których liczba otrzymanych wyborów osiąga lub przekracza górną wartość krytyczną przewidzianą dla statusu wysokiego w tabeli Bronfenbrennera.

Na zakończenie warto podkreślić, że pomiar socjometryczny pozwala wyłącznie na określenie pozycji społecznej osób wchodzących w skład danej grupy sportowej, a także na ustalenie jej spójności, w określonym czasie, w odniesieniu do danego kryterium oraz w ocenie konkretnych osób. Dlatego wyniki uzyskane w pomiarze socjometrycznym mogą być wdrażane do praktyki sportowej jedynie przy zachowaniu odpowiedniej ostrożności badawczej, bez zbyt daleko idących rozstrzygnięć i uogólnień. Z pewnością jednak właściwe stosowanie socjometrii może stać się bardzo cennym wsparciem dla każdego szkoleniowca kierującego zespołem sportowym.

BIBLIOGRAFIA

[1] Grac J., Psychospołeczne uwarunkowania aktywności sportowej człowieka, *Monografie AWF w Poznaniu*, 1998, 332. [2] Malczewski F., Wybrane zagadnienia psychologii społecznej sportu, *Wyniki Badań INKF*, 1971, 12. [3] Niebrzydowski L., Psychologia wychowawcza i społeczna, WSP, Zielona Góra 1995. [4] Grac J., Sankowski T., Psychologia w rekreacji i turystyce, AWF, Poznań 2001. [5] Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B., Psychologia społeczna, GWP, Gdańsk 2002. [6] Wojciszke B., Człowiek wśród ludzi, Scholar, Warszawa 2002. [7] Maslow A.H., Motywacja i osobowość, PAX, Warszawa 1990. [8] Goszczyńska M., Ryzyko i jego percepcja, [w:] Gliszczyńska X. (red.), Człowiek jako podmiot życia społecznego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983, 189–221. [9] Pie-

trzyk W., Badania psychologiczne w grach zespołowych, *Zeszyty Naukowe AWF we Wrocławiu*, 1982, 27, 451–462. [10] Hines S., Groves D.L., Sports competition and its influence on self-esteem development, *Adolescence*, 1989, 24 (96), 861–869.

[11] Krawczyński M., Grupa sportowa. Charakterystyka psychospołeczna, [w:] Maroszek K. i wsp., Wybrane zagadnienia z psychologii sportu, AWF, Gdańsk 1995, 131–149. [12] Mroczkowska H., Racjonalizowanie przyczyn sukcesów i porażek w sportach indywidualnych i zespołowych, *Kultura Fizyczna*, 1998, 3–4, 4–7. [13] Mroczkowska H., Zespołowe osiągnięcie wyniku: co warunkuje przewagę w grze?, [w:] Krawczyński M. (red.), Sport – psychologia – zdrowie, Sekcja Psychologii PTNKF, Katedra Zdrowia Publicznego AWF w Gdańsku, Warszawa–Gdańsk 1999, 117–129. [14] Carron A.V., Spink K.S., Prapavensis H., Team-building and Cohesiveness in the sport and exercise setting: use of interventions, *J Appl Sport Psychol*, 1997, 9, 61–72. [15] Zieliński K., Asertywność i wiarygodność w wychowaniu fizycznym, *Kultura Fizyczna*, 1992, 9–10, 14–15. [16] Graczyk M., Asertywność sztuką prawdziwego kompromisu, *Kultura Fizyczna*, 1993, 3–4, 12–14, cz. 2, 7–8, 14–19. [17] Graczyk M., Trening asertywności sztuką prawdziwego kompromisu, *Kultura Fizyczna*, 1994, 3–4, 14–15. [18] Pilkiwicz M., Stosunki interpersonalne w zespole piłkarskim i ich wpływ na efektywność gry, *Sport Wyczynowy*, 1968, 2–3, 77–80. [19] Srokosz W., Problematyka zespołu sportowego w literaturze fachowej, *Roczniki Naukowe AWF w Krakowie*, 1975, 13, 291–305. [20] Dziąsko J., Ziobro H., Zwartość grupy a wynik sportowy na przykładzie wybranych zespołów piłkarskich ekstraklasy, *Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu*, 1977, 13, 125–140.

[21] Pietrzyk W., Sterowanie aktywnością treningową zawodnika w oparciu o kompleksowe badania psychologiczne, *Sport Wyczynowy*, 1979, 6, 14–17. [22] Dziąsko J., Naglak Z., Teoria sportowych gier zespołowych, PWN, Wrocław 1983. [23] Wlazło E., Metoda oraz wyniki badań stosunków interpersonalnych w grupie sportowej, *Sport Wyczynowy*, 1985, 7–8, 20–28. [24] Wlazło E., Wpływ stosunków interpersonalnych w zespole na jego wyniki sportowe, *Sport Wyczynowy*, 1990, 11–12, 73–82. [25] Wlazło E., Propozycje i wyniki pomiaru ustosunkowań interpersonalnych w sporcie wyczynowym, [w:] Zdebski J. (red.), Psycholog w praktyce sportowej, *Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie*, 1991, 64, 91–109. [26] Śniarowska H.M., Smolec B., Taniec grupowy jako element psychologicznego przygotowania w treningu sportowym, [w:] Krawczyński M. (red.), Sport – psychologia – zdrowie, Sekcja Psychologii Sportu PTNKF, Katedra

Zdrowia Publicznego AWF w Gdańsku, Warszawa–Gdańsk 1999, 173–180. [27] Sankowski T., Integracja i elementy samooceny zespołu hokeja na trawie, *Roczniki Naukowe AWF w Poznaniu*, 1981, 30, 251–259. [28] Srokosz W., Sprawność motoryczna i techniczna młodych piłkarzy i ich pozycja socjometryczna w zespole, *Trening*, 1997, 4, 49–60. [29] Pilkiewicz M., Socjometryczna skala akceptacji jako technika badań pozycji jednostki w nieformalnej strukturze grupy, *Psychologia Wychowawcza*, 1969, 1, 20–43. [30] Brzeziński J., Metodologiczne i psychologiczne wyznaczniki procesu badawczego w psychologii, UAM, Poznań 1978. [31] Molak A., Socjometryczne techniki badawcze, *Zeszyty Naukowo-Metodyczne AWF w Warszawie*, 1974, 16.